

Beata Wywrot-Wyszowska
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Zespół Badawczy w Kołobrzegu

Stargardia
Tom V, 2010

Wyniki obserwacji archeologicznych przy Bazylice Mniejszej pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kołobrzegu

WSTĘP

W dniach 06-30. 09. 2005 r. z ramienia Zespołu Badawczego w Kołobrzegu Instytutu Archeologii i Etnologii PAN przeprowadzono nadzór archeologiczny nad odwiertami geotechnicznymi wykonanymi wokół murów obwodowych Bazyliki Mniejszej (dawna kolegiata) pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP. Odwierty geotechniczne miały na celu uzyskanie danych odnoszących się do stosunków wodnych występujących na terenie zajmowanym przez Bazylikę, w tym ustalenie przyczyn zawilgocenia budowli¹.

Kołobrzaska Bazylika jest położona na jednym z centralnych kwartałów miasta lokacyjnego, sąsiadującym z rynkiem. W średniowieczu, obok kościoła parafialnego, na omawianym obszarze mieścił się cmentarz². Na początku lat sześćdziesiątych XX w. na terenie cmentarzyska przeprowadzono prace wykopaliskowe. Badaniami objęto kilka arów nekropoli, zlokalizowanych w północnej części kwartału oraz przy południowo-wschodnim narożniku nawy południowej Bazyliki, a także w jej wnętrzu³. Wspomniane prace archeologiczne, w trakcie, których wyeksplorowano 634 groby, były głównie podporządkowane pozyskaniu materiałów do studiów antropologicznych⁴.

W 1989 r. na terenie cmentarzyska miały miejsce kolejne badania wykopaliskowe. Tym razem wykop archeologiczny został usytuowany w południowej partii kwartału, zajmowanej obecnie przez budynek plebani⁵. W toku poczynionych wówczas obserwacji udało się dowieść istnienia, co najmniej dwóch faz użytkowania

¹ Odwierty geotechniczne zostały wykonane przez Pracownię Badań Geologicznych GEOPROFIL s. c., Krzysztof Urban, Jan Wiśniewski, z siedzibą w Koszalinie.

² M. Rębkowski, *Centrum lokacyjnego Kołobrzegu*, [w:] Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa, red. J. Piekalski, K. Wachowski, „Wratislavia Antiqua”, t. 2, Wrocław 2000, s. 227-234, tu 231.

³ H. Janocha, *Badania antropologiczno-archeologiczne na cmentarzysku średniowiecznym przy kolegiacie kołobrzeszkiej*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. IX, 1963, s. 599-601.

⁴ F. Wokroj, *Kołobrzeg średniowieczny w świetle antropologii*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XVII, 1971, s. 313-371.

⁵ Badania archeologiczne zostały prowadzone przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską P.P. PKZ O/ Warszawa. Dokumentacja badań wykopaliskowych znajduje się obecnie w posiadaniu Zespołu Badawczego w Kołobrzegu Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

nekropoli w średniowieczu. Starszą fazę, datowaną na 2 poł. XIII w., wyznaczał jednowarstwowy cmentarz, z pochówkami orientowanymi na linii wschód-zachód. Następnie miała miejsce niwelacja terenu, której śladem były warstwy piasku o miąższości dochodzącej do 0,5 m. Nad nimi znajdował się wielowarstwowy cmentarz, na którym groby były nieco inaczej orientowane niż starsze pochówki. Związany był on już z młodszą fazą, datowaną na XIV-XV wiek⁶. Wg opinii autora badań prof. Mariana Rębkowskiego, ten jednowarstwowy cmentarz należy najprawdopodobniej łączyć z kościołem św. Mikołaja, wzniesionym około połowy XIII w., jako kościół parafialny najstarszej gminy miejskiej. Młodszy, wielowarstwowy cmentarz mógł być już związany z funkcjonowaniem kościoła kolegiackiego, którego budowę rozpoczęto po roku 1266⁷.

WYNIKI OBSERWACJI

Przedmiotem prac geotechnicznych było wykonanie siedmiu odwiertów, z których większość (otwory nr: 1b, 2, 4, 6) została zlokalizowana w bliskim sąsiedztwie murów obwodowych Bazyliki. Dwa otwory (nr 1a oraz 3) usytuowano w oddaleniu kilku metrów od ścian kościoła, natomiast jeden (nr 5) wytyczono w obrębie, zlokalizowanego przy południowej ścianie Bazyliki, podziemnego pomieszczenia, w którym niegdyś przechowywano opał (ilustr. 1). Wszystkie odwierty miały średnicę 5 cm. Bardzo ograniczony zasięg obserwacji pozwolił jedynie na określenie składu oraz miąższości nawarstwień rejestrowanych w poszczególnych otworach.

ODWIERT 1a

Usytuowany w odległości 7 m od ściany północnej Bazyliki (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na wys. 6,85 m n.p.m. Na głęb. 4,85 m n.p.m. wiercenie przerwano ze względu na bliżej nieokreśloną przeszkodę (kamień lub korzeń). W sumie wydzielono pięć warstw (ilustr. 2).

Najwyżej zalegającą jednostką był drobnoziarnisty, brązowy, próchniczny piasek, z niewielką domieszką drobnych okruchów cegieł (warstwa 1 – współczesny humus). Znalaziono w niej 14 fragmentów kości ludzkich, które najpewniej zalegały na złożu wtórnym. W dalszej kolejności wystąpiły warstwy 2 (drobnoziarnisty, brązowy, próchniczny piasek, z bardzo dużą domieszką pokruszonych cegieł) i 3 (drobnoziarnisty, brązowy próchniczny piasek). W tej ostatniej warstwie znalaziono fragment cegły pokrytej glazurą. Łączna miąższość jednostek 1-3 wynosiła 1,70 m. Pod nimi zalegał drobnoziarnisty, szaro-brązowy, próchniczny piasek (warstwa 4), którego strop zarejestrowano na wys. 5,15 m n.p.m. Chociaż w warstwie tej nie znalaziono kości ludzkich, niewykluczone, że wyznacza ona poziom użytkowy średniowiecznego cmentarzyska. Co ciekawe, bezpośrednio pod nią wystąpiła warstwa zaprawy wapiennej (warstwa 5), którą – być może – należy wiązać z budową

⁶ M. Rębkowski, *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*, Kołobrzeg 1995, s. 74.

⁷ M. Rębkowski, *Topografia Kołobrzegu*, [w:] *Słowińszczyzna w Europie średniowiecznej*, red. Z. Kurnatowska, t. 2, Wrocław 1996, s. 131; M. Rębkowski, *Centrum lokacyjnego...*, op. cit., s. 231.

(lub rozbudową) kościoła kolegiackiego. Niestety, z powodu niedokończenia odwiertu niemożliwe było ustalenie jej miąższości.

ODWIERT 1b

Zlokalizowany przy północno-wschodnim narożniku masywu wieżowego Bazyliki (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na wys. 6,59 m n.p.m. W trakcie wiercenia wyróżniono 11 warstw (ilustr. 2).

Najwyżej zalegającą jednostką była warstwa brązowego, drobnoziarnistego, próchnicznego piasku (współczesny humus – warstwa 1). Poniżej znajdowała się przemieszana warstwa drobnego gruzu ceglanego, żółtego piasku i zaprawy wapiennej (warstwa 2). Niewykluczone, że jest ona związana z odbudową kościoła po zniszczeniach wojennych. W kolejnej, warstwie 3 (brązowo-szary, drobnoziarnisty piasek z okrucami cegieł oraz pojedynczymi grudkami wapna) znaleziono 4 fragmenty kości ludzkich. Strop opisywanej jednostki zarejestrowano na poziomie 6,09 m n.p.m., a jej miąższość sięgała 75 cm. Pod nią wystąpił szary piasek, z domieszką brązowego piasku oraz fragmentów cegieł (warstwa 4). Jego strop uchwycono na wys. 5,34 m n.p.m., a miąższość wynosiła ok. 55 cm. Poniżej zalegała warstwa 5 (szary, drobnoziarnisty piasek, z domieszką jasnobrązowego i żółtego piasku), której strop znajdował się na wys. 4,79 m n.p.m., a miąższość dochodziła do 20 cm. Znaleziono w niej, na wys. 4,69 m n.p.m., kość ludzką. Niewykluczone, że omawiana jednostka wyznacza poziom użytkowy średniowiecznego cmentarza. Warstwę 6, składającą się z drobnoziarnistego beżowo-żółtego piasku, należy natomiast uznać za calec, którego strop w tym miejscu uchwycono na wys. 4,59 m n.p.m. Poniżej zalegały naturalne nawarstwienia (jednostki 7-11). Na głębokości 1,59 m n.p.m. zakończono wiercenie.

ODWIERT 2

Zlokalizowany przy północno-wschodnim narożniku części nawowej Bazyliki (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na wys. 7,27 m n.p.m. Wyróżniono tutaj 13 warstw (ilustr. 2).

Najwyżej zalegała warstwa brązowego, drobnoziarnistego piasku, z domieszką szarego piasku oraz drobnych fragmentów cegieł (warstwa 1). Znaleziono w niej fragment XIX-XX - wiecznego naczynia glinianego. Poniżej wystąpiła gruba (o miąższości blisko 90 cm) warstwa brązowego, drobnoziarnistego piasku, z domieszką szarego piasku oraz drobnych okruców cegieł i grudek wapna (warstwa 2). W jej partii spągowej, na wysokości 6,13 m n.p.m. oraz 5,93 m n.p.m., zarejestrowano niewielkie skupiska kości ludzkich. W sumie znaleziono 11 fragmentów mocno pokruszonych kości. Niewykluczone, że część z nich uległa zniszczeniu w trakcie wiercenia. Pod warstwą 2 wystąpił szary, drobnoziarnisty piasek z miałem ceglanym i grudkami wapna (warstwa 3). Miąższość opisywanej jednostki wynosiła 20 cm, a strop znajdował się na poziomie 5,90 m n.p.m. Znaleziono w niej 4 fragmenty mocno pokruszonych kości ludzkich. W dwóch kolejnych warstwach (4 – szary drobnoziarnisty piasek, z domieszką żółtego piasku; 5 – szaro-beżowy piasek

z soczewkami zielonkawo-rdzawej, piaszczystej gliny) nie stwierdzono już żadnych śladów działalności ludzkiej. Także dalsze jednostki (6-13) stanowią naturalne twory geologiczne. Odwiert wykonano do głębokości 2,27 m n.p.m.

ODWIERT 3

Zlokalizowany po wschodniej stronie Bazyliki, 6 m w linii prostej od prezbiterium, w obrębie współczesnego klombu (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na wysokości 7,08 m n.p.m. W trakcie wiercenia zarejestrowano 9 warstw (ilustr. 2).

Warstwę 1 tworzyła brązowa próchnica z domieszką piasku (humus współczesny). W opisywanej jednostce znaleziono 2 fragm. kości ludzkich, które najpewniej wystąpiły na złożu wtórnym. Pod humusem zalegała warstwa jasnoszarego, drobnoziarnistego piasku, z okruchami cegieł i pojedynczymi grudkami wapna (warstwa 2). Na uwagę zasługuje znaczna miąższość omawianej jednostki, która sięgała 110 cm. W jej dolnej partii, na wys. 6,18 m n.p.m. i 5,92 m n.p.m., zarejestrowano niewielkie skupiska kości ludzkich (w sumie znaleziono 14 fragmentów). Poniżej znajdowała się warstwa 3, składająca się z szarego piasku przemieszanego z żółtym piaskiem, wystąpiły w niej okruchy cegieł oraz zbutwiałe szczątki roślin. Jej miąższość wynosiła 54 cm, zaś strop uchwycono na wysokości 5,70 m n.p.m. Kolejną, 4 warstwę tworzył szaro-brązowy piasek, z niewielką domieszką szczątków organicznych. Znaleziono w niej, na poziomie 5,05 m n.p.m., 5 fragmentów kości ludzkich, a także fragment naczynia średniowiecznego (1 fragment wczesnej kamionki siegburskiej), najpewniej z 1 poł. XIV wieku⁸. Być może warstwa 4 wyznacza już poziom użytkowania średniowiecznego cmentarzyska. Pod nią znajdował się calec w postaci drobnoziarnistego, żółtego piasku (warstwa 5). Kolejne jednostki (6-9) są naturalnymi tworamii geologicznymi. Na głębokości 3,28 m n.p.m. zakończono wiercenie.

ODWIERT 4

Zlokalizowany przy południowo-zachodnim narożniku masywu wieżowego Bazyliki (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na poziomie 6,43 m n.p.m. Wyróżniono tutaj 13 warstw (ilustr. 2).

Najwyżej zalegającą warstwę tworzył humus współczesny (warstwa 1). Pod nim znajdował się brązowy, drobnoziarnisty piasek przemieszany z drobnym gruzem i miałem ceglanym (więcej gruzu i miału niż piasku), z dodatkiem fragmentów spoin wapiennych oraz drobnych kawałków dachówek i cegieł (warstwa 2). Jej miąższość sięgała 86 cm, natomiast strop uchwycono na poziomie 6,03 m n.p.m. W kolejnej, 3 warstwie (ciemnoszary, drobnoziarnisty piasek z domieszką brązowego piasku nasyconego rozłożonymi szczątkami roślinnymi, z pojedynczymi, bardzo drobnymi okruchami cegieł) na poziomie 4,63-4,53 m n.p.m., zarejestrowano pokruszone kości ludzkie (8 fragmentów). Miąższość tej jednostki wynosiła 74 cm, a jej strop

⁸ Opisywany fragment pochodzi ze środkowej partii naczynia, stąd też precyzyjne ustalenie jego chronologii jest utrudnione. Wydaje się jednak, że można je ostrożnie datować na 1 poł. XIV w.

znajdował się na wys. 5,17 m n.p.m. Następna, 4 warstwa składała się z szarego, drobnoziarnistego piasku, z domieszką rozłożonych szczątków organicznych. Jej strop uchwycono na wys. 4,43 m n.p.m., a miąższość wynosiła 30 cm. W omawianej warstwie, na głęb. 4,25 m n.p.m. znaleziono fragment gwoźdźcia. Niewykluczone, że pochodzi on z trumny. Warstwa 4 wydaje się być najstarszą na badanym odcinku jednostką kulturową. Bezpośrednio pod nią zalegał ciemnoszary, drobnoziarnisty piasek, bardzo mocno nasycony rozłożonymi szczątkami roślinnymi, miejscami przebarwiony na czarno (warstwa 5). Zapewne jest to humus pierwotny, którego miąższość wynosiła 30 cm, natomiast jego strop zarejestrowano na wys. 4,13 m n.p.m. Pod warstwą 5 znajdował się szaro-żółty, drobnoziarnisty piasek, widoczne w nim były smugi przebarwionego na kolor szary piasku (warstwa 6), którego strop wystąpił na poziomie 3,83 m n.p.m. Kolejne warstwy (7-13) są naturalnymi tworami geologicznymi. Odwiert wykonano do głębokości 1,23 m n.p.m.

ODWIERT 5

Zlokalizowany w podziemnym pomieszczeniu usytuowanym przy południowej ścianie kościoła (ilustr. 1). Ze względu na występującą tutaj cementową posadzkę, zrezygnowano z wykonania odwiertu, gdyż wymagałoby to rozkucia posadzki, co z kolei zagrażałoby zwiększeniem zawilgocenia budowli.

ODWIERT 6

Usytuowany po południowej stronie Bazyliki, przy południowo-wschodnim narożniku części nawowej (ilustr. 1). Wylot otworu znajdował się na poziomie 7,00 m n.p.m. Wydzielono tutaj 15 warstw (ilustr. 2).

Najwyżej zalegała, porośnięta trawą, warstwa brązowego piasku, z domieszką szarego, drobnoziarnistego piasku, wystąpiły w niej fragmenty cegieł (warstwa 1). W trakcie wiercenia, na wys. 6,86 m n.p.m., natrafiono na niewielki kamień polny, ale nie stwierdzono zwartego występowania kamieni, które wskazywałoby na istnienie bruku. W partii spągowej warstwy 1 zarejestrowano znaczącą domieszkę miału ceglanego. Miąższość opisywanej jednostki wynosiła około 70 cm. Znaleziono w niej dwa gwoźdźce, z których jeden może być tzw. bretnalem. Poniżej zalegał drobnoziarnisty, brązowy piasek, z domieszką rozłożonych szczątków organicznych, a także nielicznymi okruchami cegieł oraz pojedynczych grudek wapna (warstwa 2), w którym, na wysokości około 5,80 m n.p.m., znaleziono fragment płyty kamiennej, zapewne posadzkowej, a także 1 fragment kości ludzkiej. Miąższość warstwy 2 wynosiła 60 cm, a jej strop znajdował się na poziomie 6,30 m n.p.m. W kolejnej, warstwie 3 (brązowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką szarego piasku, z soczewkami plastycznej gliny oraz z dodatkiem okruchów cegieł), na poziomie 5,11 m n.p.m. oraz 5,50 m n.p.m. zarejestrowano skupiska kości ludzkich (łącznie znaleziono 9 fragm.). Jej miąższość sięgała 70 cm, a strop uchwycono na wys. 5,74 m n.p.m. Pod warstwą 3 znajdował się drobnoziarnisty, szary piasek przemieszany z jasnobieżowym piaskiem (warstwa 4). Następną jednostkę tworzył beżowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką rdzawych przebarwień oraz rozłożonych

części organicznych (warstwa 5). Łączna miąższość jednostek 4 i 5 wynosiła 44 cm, a strop znajdował się na wys. 5,04 m n.p.m. Wreszcie ostatnią jednostką, w której stwierdzono ślady działalności ludzkiej jest warstwa 6, składająca się z brązowego, drobnoziarnistego piasku, z wtrętami szarego piasku, miejscami przebarwionego na kolor ciemnoszary, wystąpiła w niej niewielka domieszka mialu ceglanego. Na uwagę zasługuje tutaj znalezisko kawałka szkła okiennego, pokrytego brązową farbą (źle zachowaną i łuszczącą się). Być może jest ono pozostałością witraża (?). Miąższość warstwy 6 wynosiła 56 cm, a jej strop znajdował się na wysokości 4,60 m n.p.m. Poniżej wystąpiły, układające się warstwowo ciemnoszary i beżowy piaski namywowe, z domieszką nierozłożonych szczątków organicznych (warstwa 7). Zarejestrowano w nich także pojedyncze, niewielkie kamienie. Warstwa piasków miała miąższość około 10 cm, a jej strop uchwycono na wysokości 4,06 m. W dalszej kolejności wystąpiły warstwy 8 - 15, będące naturalnymi tworami. Na głębokości 1,00 m n.p.m. zakończono wiercenie.

WNIOSKI

Bardzo ograniczone możliwości obserwacji, a także nieliczny materiał zabytkowy, który umożliwiłby datowanie, niezmiernie utrudniają próbę ustalenia chronologii oraz funkcji nawarstwień kulturowych zarejestrowanych w trakcie odwiertów geotechnicznych. Tym niemniej dostarczyły one kilku istotnych danych odnoszących się do pierwotnego ukształtowania omawianego terenu oraz dotyczących użytkowania cmentarza przykościelnego w średniowieczu.

Jak wynika z analizy przekrojów warstw odnotowywanych w poszczególnych otworach, omawiany teren pierwotnie opadał z północnego-wschodu w kierunku południowo-zachodnim, czyli w kierunku rzeki Parsęty. Rzędna calca wahała się w granicach 4,78 – 3,83 m n.p.m., przy czym jedynie w otworze 4 (przy południowo-zachodnim narożniku masywu wieżowego), zlokalizowanym w najniższej położonej partii kwartału, stwierdzono występowanie warstwy humusu pierwotnego. Jej strop znajdował się na wysokości 4,13 m n.p.m., a spąg na poziomie 3,83 m n.p.m. W pozostałych otworach nie zarejestrowano próchnicy pierwotnej, która najpewniej uległa zniszczeniu w trakcie kopania grobów, bądź niwelacji terenu.

Niezwykle interesującą sekwencję stratygraficzną zaobserwowano w odwiertach 1b i 3 (ilustr. 2). W obydwu otworach stwierdzono bowiem występowanie dwóch warstw zawierających kości ludzkie (odwiert 1b – warstwy 3 i 5; odwiert 3 – warstwy 2 i 4), przy czym były one przedzielone warstwami szarego piasku, z niewielką domieszką pokruszonych cegieł oraz szczątków organicznych (odwiert 1b – warstwa 4; odwiert 3 – warstwa 3). Wydaje się, że opisywane warstwy piasku są śladem wyrównywania terenu wokół kościoła. Interpretację taką wzmacnia fakt, iż także podczas badań archeologicznych prowadzonych w południowo-wschodniej części średniowiecznego cmentarzyska zarejestrowano warstwy o podobnym składzie oraz miąższości, które zostały uznane za ślady niwelacji i wyrównywania terenu⁹. Co ciekawe, zawierające kości ludzkie warstwy (warstwa 5 w odwiercie 1b oraz warstwa 4 w odwiercie 3), zalegające pod niwelacyjnymi warstwami piasku, były najstarszymi

⁹ M. Rębkowski, *Topografia* ..., op. cit., s. 131.

jednostkami, w których stwierdzono ślady działalności ludzkiej i występowały bezpośrednio nad warstwami calcowymi. W otworze 3, w takiej warstwie, obok kości ludzkich, znaleziono fragment wczesnej kamionki siegburskiej z 1 poł. XIV w. Być może właśnie na ten okres należałoby datować omawianą jednostkę. Niestety, nie mamy żadnych podstaw umożliwiających ustalenie chronologii zarejestrowanej w odwiercie 1b starszej warstwy (oznaczonej nr 5), w której wystąpiły kości ludzkie. Wydaje się jednak dość prawdopodobne, że zalegające pod warstwami niwelacyjnymi jednostki zawierające kości ludzkie wyznaczają starszą fazę użytkowania nekropoli w średniowieczu. Natomiast występujące nad wspomnianymi warstwami wyrównawczymi jednostki, w których stwierdzono zaleganie kości ludzkich, mogą być związane z młodszą fazą użytkowania średniowiecznego cmentarzyska. Warto dodać, że odkryte w warstwie 2 w otworze 3 kości ludzkie znajdowały się na dwóch poziomach i niewykluczone, że pochodzą z różnych pochówków.

Na uwagę zasługuje również sekwencja stratygraficzna nawarstwień zarejestrowanych w otworze 6 (ilustr. 2). Pod warstwą 3, w której, na dwóch poziomach – 5,50 m oraz 5,11 m n.p.m., znajdowały się kości ludzkie, zalegały warstwy 4 (drobnoziarnisty, szary piasek przemieszany z jasnobezowym piaskiem) i 5 (beżowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką rdzawych przebarwień oraz rozłożonych części organicznych). Biorąc pod uwagę skład jednostek 4 i 5, można przypuszczać, iż są one śladem niwelacji terenu wokół kościoła. Ponadto ich łączna miąższość wynosiła 44 cm i była zbliżona do miąższości, uznanych za niwelacyjne, warstw piasku zarejestrowanych w odwiertach 1b (55 cm) i 3 (54 cm), a także odkrytych podczas systematycznych badań archeologicznych w południowej części cmentarzyska (ok. 50 cm)¹⁰. Pod opisanymi jednostkami wystąpiła warstwa 6, w której zarejestrowano niewielką domieszkę mialu ceglanego oraz znaleziono fragment szkła witrażowego (?). Niewykluczone, że powstała ona podczas budowy kościoła kolegiackiego. Jest zatem dość prawdopodobne, że wspomniana wyżej warstwa 3, w której znajdowały się kości ludzkie może wyznaczać poziom wielowarstwowego cmentarzyska związanego już z kościołem kolegiackim.

Analizując zarejestrowane w odwiertach 3 i 6 układy nawarstwień oraz ich zawartość nasuwa się jeszcze jedno ciekawe spostrzeżenie. W jednostkach zalegających bezpośrednio nad niwelacyjnymi warstwami piasku kości ludzkie znajdowały się na dwóch poziomach. Sytuację taką odnotowano w przypadku warstwy 2 w otworze 3 oraz warstwy 3 w otworze 6. Omawiane jednostki wydają się zatem wyznaczać poziom młodszego, wielowarstwowego cmentarzyska. Co ciekawe, w występujących bezpośrednio pod warstwami niwelacyjnymi jednostkach (warstwa 5 w otworze 1b oraz warstwa 4 w otworze 3), związanych zapewne ze starszą fazą cmentarzyska, kości ludzkie zalegały na jednym poziomie. Fakt ten wydawałby się zatem potwierdzać wcześniejsze ustalenia, wg których najstarszy cmentarz przykościelny miał być jednowarstwowy¹¹.

Nieco inaczej wyglądała sytuacja stratygraficzna w otworze 2, gdzie nie odnotowano obecności niwelacyjnych warstw piasku, a stwierdzono natomiast występowanie dwóch zalegających nad sobą jednostek zawierających kości ludzkie,

¹⁰ Ibidem.

¹¹ M. Rębkowski, *Centrum lokacyjnego...*, op. cit., s. 231

przy czym w wyższej warstwie (nr 2) znajdowały się one na dwóch poziomach. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż niżej położona warstwa (nr 3), w której wystąpiły kości ludzkie, zalegała bezpośrednio nad calcem. Omawiane jednostki wydają się zatem wyznaczać poziom młodszego, wielowarstwowego cmentarzyska. Być może partia kwartału przylegająca do północno-wschodniego narożnika części nawowej Bazyliki była wykorzystywana do grzebania zmarłych dopiero w późniejszym okresie, związanym już z funkcjonowaniem kościoła kolegiackiego.

Niestety, w oparciu o dane pozyskane w trakcie nadzoru archeologicznego nad odwiertami geotechnicznymi trudno jest jednoznacznie rozstrzygnąć kwestię odnoszącą się do zasięgu najstarszego, datowanego na 2 poł. XIII w., cmentarza przykościelnego, którego występowanie stwierdzono w południowej części kwartału¹². Poza warstwą 4 w odwiercie 3 nie mamy żadnych podstaw do datowania zawierających kości ludzkie starszych jednostek zarejestrowanych w innych otworach. We wspomnianej warstwie znaleziono bowiem fragment naczynia kamionkowego, które z dużym prawdopodobieństwem można datować na 1 poł. XIV w. Taki stan rzeczy wydaje się sugerować, iż wschodnia część kwartału mogła być wykorzystywana do grzebania zmarłych dopiero w 1 poł. XIV w. Niewykluczone, iż podobna sytuacja miała miejsce również w przypadku północnej partii bloku kościelnego. W tym miejscu nasuwa się pytanie jak przebiegał proces adaptacji omawianego terenu do celów sepulkralnych? Rozstrzygnięcie interesującej nas kwestii mogą przynieść jedynie dalsze systematyczne badania archeologiczne.

W trakcie wykonywania odwiertów, obok kości ludzkich, znaleziono kilka zabytków. Część z nich, jak wyżej wspomniany fragment witraża (?), a także fragment kamiennej płyty posadzkowej (znalezione w nawarstwieniach z otworu 6) mogły być elementami pierwotnego wystroju kościoła kolegiackiego. Spośród trzech odkrytych gwoździ dwa (znalezione w warstwie 1 z otworu 6) były zapewne związane z bliżej nieokreślonymi elementami konstrukcyjnymi. Niestety, oba zabytki wystąpiły na złożu wtórnym, co w znacznej mierze utrudnia ich datowanie. Natomiast fragment jednego żelaznego gwoźdź, odkryty w warstwie 4 w otworze 4, może pochodzić z trumny.

Układ warstw zarejestrowanych w odwiertach 1a-4 i 6 (ilustr. 2)

Odwiert 1a

1 – drobnoziarnisty, brązowy, próchniczny piasek, z niewielką domieszką drobnych okruchów cegieł

Zawartość: 14 fragmentów kości ludzkich.

2 – drobnoziarnisty, brązowy, próchniczny piasek, z bardzo dużą domieszką pokruszonych cegieł

3 – drobnoziarnisty, brązowy, próchniczny piasek

Zawartość: 1 fragment cegły pokrytej glazurą.

4 – drobnoziarnisty, szaro-brązowy, próchniczny piasek

5 – warstwa zaprawy wapiennej

Na głębokości 4,85 m n.p.m., wiercenie przerwano, ze względu na bliżej nieokreśloną przeszkodę (kamień lub korzeń).

¹² M. Rębkowski, *Topografia ...*, op. cit., s. 131.

Odziert 1b

- 1 – brązowy, drobnoziarnisty, próchniczny piasek (współczesny humus)
- 2 – przemieszana warstwa drobnego gruzu ceglanego, żółtego piasku i zaprawy wapiennej
- 3 – brązowo-szary, drobnoziarnisty piasek z okruchami cegieł, z niewielką domieszką grudek wapna

Zawartość: 4 fragmenty kości ludzkich; 1 fragment szkła butelkowego (nowożytnego?).

- 4 – szary piasek z domieszką brązowego piasku, z fragmentami cegieł
- 5 – szary, drobnoziarnisty piasek, z domieszką jasnobrązowego i żółtego piasku

Zawartość: 1 fragment kości ludzkiej.

- 6 – drobnoziarnisty beżowo-żółty piasek (calec ?)
- 7 – rdzawo-brązowy, drobnoziarnisty piasek
- 8 – żółty, drobnoziarnisty piasek
- 9 – żółty, drobny piasek pyłasty
- 10– wkładka torfu
- 11– szara, piaszczysta glina z domieszką żwiru, twaroplastyczna

Odziert 2

- 1 – brązowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką szarego piasku, zawierał drobne fragmenty cegieł

Zawartość: 1 fragment ceramiki XIX-XX – wiecznej.

- 2 – brązowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką drobnych fragmentów cegieł i grudek wapna

Zawartość: 11 fragmentów kości ludzkich.

- 3 – szary, drobnoziarnisty piasek z miałem ceglanym i grudkami wapna

Zawartość: 4 fragmenty kości ludzkich.

- 4 – szary, drobnoziarnisty piasek, z domieszką żółtego piasku
- 5 – szaro-beżowy piasek z soczewkami zielonkawo-rdzawej, piaszczystej gliny
- 6 – żółto-beżowo-brązowy, drobnoziarnisty piasek ze związkami żelaza
- 7 – szaro-brązowy, próchniczny, drobnoziarnisty piasek
- 8 – rdzawo-żółty, drobnoziarnisty piasek
- 9 – jasnożółty, drobnoziarnisty piasek
- 10– szary, drobnoziarnisty piasek
- 11– wkładka torfu
- 12– szarozielonkawy, plastyczny pył
- 13– szara, plastyczna glina lodowcowa

Odziert 3

- 1 – współczesny humus, brązowa próchnica, z domieszką piasku

Zawartość: 2 fragmenty kości ludzkich.

- 2 – jasnoszary, drobnoziarnisty piasek, z okruchami cegieł i pojedynczymi grudkami wapna

Zawartość: 14 fragmentów kości ludzkich.

- 3 – szary piasek przemieszany z żółtym, drobnoziarnistym piaskiem, z dodatkiem grudek cegieł, a także zbutwiałych szczątków roślin

- 4 – szaro-brązowy piasek (więcej jest brązowego piasku), z niewielką domieszką szczątków organicznych

Zawartość: 5 fragmentów kości ludzkich; 1 fragment wczesnej kamionki siegburskiej.

- 5 – drobnoziarnisty, żółty piasek, średniozagęszczony, mocno nawilgocony (calec ?)
- 6 – drobny, szaro-żółty piasek, nawodniony
- 7 – drobny, szary piasek pylasty (strefa saturacji)
- 8 – szaro-żółta (szary jest kolorem dominującym), zwięzła, plastyczna glina
- 9 – brązowa glina lodowcowa, piaszczysta, z domieszką żwirów

Odwiert 4

- 1 – drobnoziarnisty, brązowy piasek, mocno nasycony rozłożonymi szczątkami organicznymi, z niewielką domieszką bardzo drobnych okruchów cegieł, (współczesny humus zalegający na klombie)
- 2 – brązowy, drobnoziarnisty piasek przemieszany z drobnym gruzem i miałem ceglanym (więcej gruzu i miału niż piasku), wystąpiły w nim fragmenty spoin wapiennych oraz kawałki dachówek i cegieł
- 3 – ciemnoszary, drobnoziarnisty piasek z domieszką brązowego piasku nasyconego rozłożonymi szczątkami roślinnymi, z pojedynczymi, bardzo drobnymi okruchami cegieł.

Zawartość: 8 fragmentów kości ludzkich.

- 4 – szary, drobnoziarnisty piasek, z domieszką rozłożonych szczątków organicznych

Zawartość: 1 fragment gwoździa.

- 5 – ciemnoszary, drobnoziarnisty piasek, bardzo mocno nasycony rozłożonymi szczątkami roślinnymi, miejscami przebarwiony na czarno
- 6 – szaro-żółty, drobnoziarnisty piasek, średniozagęszczony, z widocznymi smugami przebarwionego na czarno piasku
- 7 – żółty, czysty, drobnoziarnisty piasek, nawodniony
- 8 – żółto- szary, drobnoziarnisty piasek
- 9 – wkładka torfu
- 10– żółto-szary, drobnoziarnisty piasek, z domieszką żwiru
- 11– żółty pył (średnioziarnisty piasek)
- 12– szary, plastyczny pył
- 13– szara, plastyczna glina lodowcowa

Odwiert 6

- 1 – brązowy piasek, z domieszką szarego, drobnoziarnistego piasku oraz fragmentów cegieł. W partii spągowej warstwy zarejestrowano znaczącą domieszkę miału ceglanego

Zawartość: 2 gwoździe, w tym 1 tzw. bretnal.

- 2 – drobnoziarnisty, brązowy piasek, z domieszką rozłożonych szczątków organicznych, w warstwie wystąpiły nieliczne fragmenty cegieł oraz pojedyncze grudki wapna

Zawartość: 1 fragment kości ludzkiej; 1 fragment kamiennej płyty posadzkowej.

- 3 – brązowy, drobnoziarnisty piasek, z domieszką szarego piasku, z soczewkami plastycznej gliny oraz z dodatkiem kawałków cegieł
Zawartość: 9 fragmentów kości ludzkich.
- 4 – drobnoziarnisty, szary piasek przemieszany z jasnobeżowym piaskiem
- 5 – beżowy, drobnoziarnisty piasek z domieszką rdzawych przebarwień, rozłożonych części organicznych
- 6 – brązowy, drobnoziarnisty piasek z wtrętami szarego piasku, miejscami przebarwionego na kolor ciemnoszary, w warstwie zarejestrowano także niewielką domieszkę miazgi ceglanej
Zawartość: 1 fragment szkła witrażowego (?).
- 7 – układające się warstwowo ciemnoszary i beżowy piaski namywowe, w warstwie wystąpiły nie rozłożone szczątki organiczne
- 8 – jasny, żółty, drobnoziarnisty piasek (nawodniony)
- 9 – szarozielonkawa, plastyczna glina pylasta
- 10– piaski przewarstwione
- 11– glina pylasta
- 12– pył piaszczysty
- 13– sinozielona, miękkoplastyczna glina lodowcowa
- 14– glina lodowcowa, zapiaszczona, z niewielką domieszką żwiru
- 15– glina lodowcowa, zapiaszczona, z niewielką domieszką żwiru, plastyczna.

Zusammenfassung

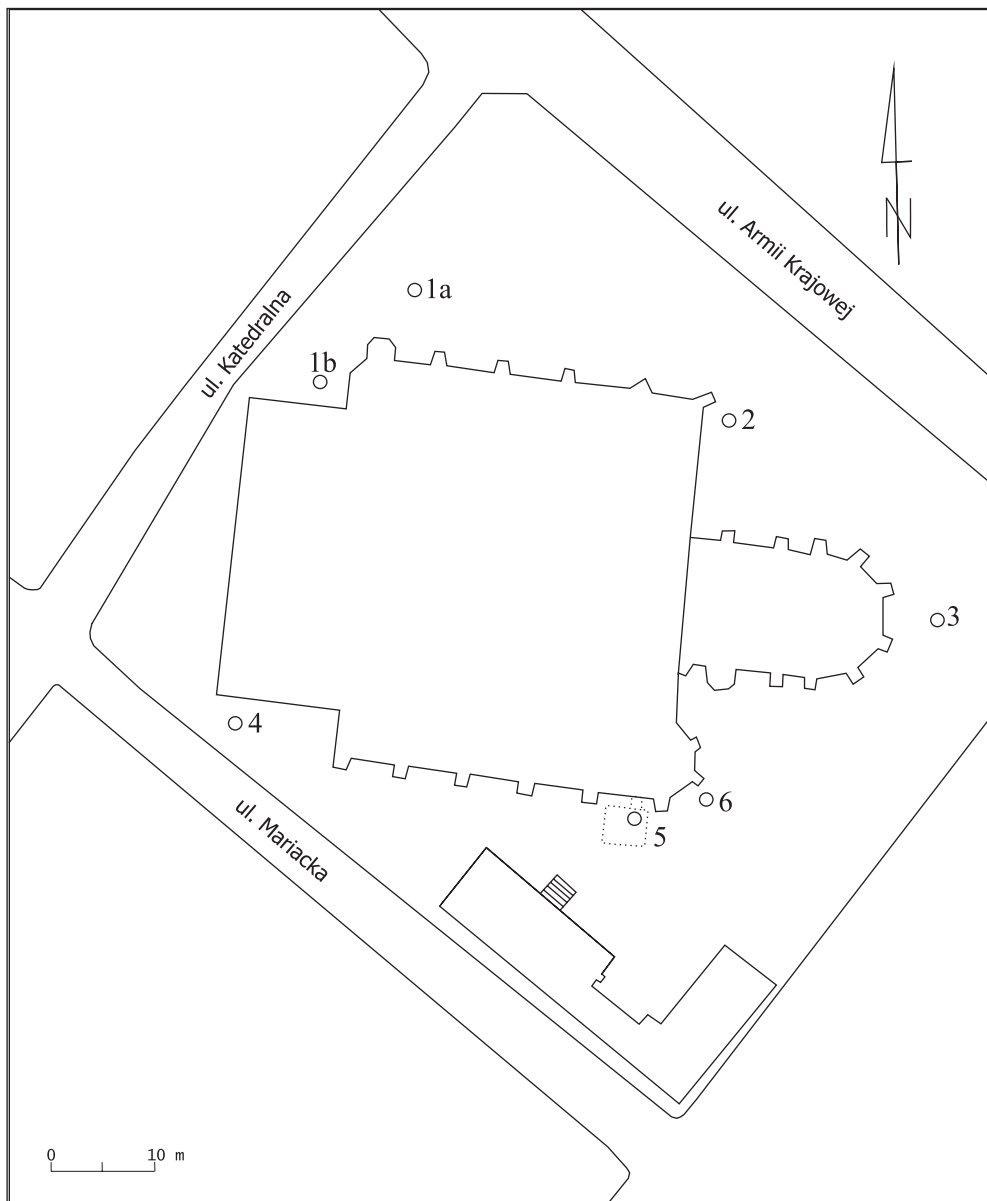
Die Ergebnisse der archäologischen Prospektionen bei der Basilika minor St. Mariä Himmelfahrt in Kołobrzeg (Kolberg)

Zwischen den 06.09. und 30.09. 2005 wurde eine archäologische Aufsicht während der geologischen Arbeiten durchgeführt. Die Arbeiten betrafen sieben Tiefbohrungen entlang der Ringmauer von der Basilika minor St. Mariä Himmelfahrt (ehemalige Stiftskirche) in Kołobrzeg (Abb. 1).

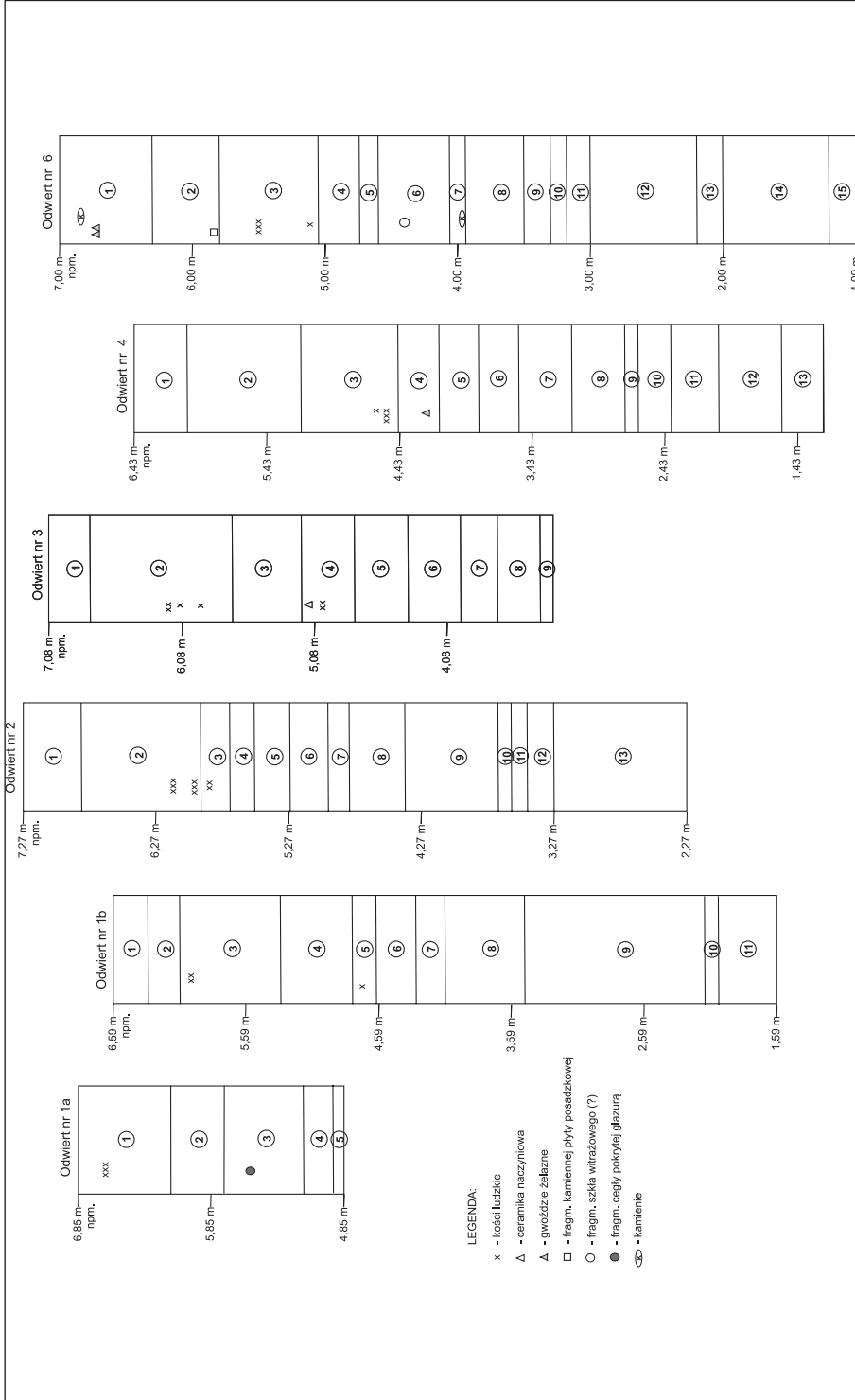
Die Analyse des Schichtenschnittes in den Aufschichtungen, die in den einzelnen Tiefbohrungen registriert wurden (Abb. 2), ergab, dass die Fläche, wo sich die Kirche befindet, ursprünglich vom Nordosten in die südwestliche Richtung abfiel, also in die Richtung des Flusses Parsęta. Der Urboden lag ca. 4,78-3,83 m ü.NHN.

Besonders interessant war die stratigraphische Sachlage in den Öffnungen 1b und 3, wo zwei Schichten mit Menschenknochen registriert wurden. Dazwischen lagen Planierschichten mit Sand und mit einer Mächtigkeit bis zu 0,5 m. Möglicherweise markieren die unter dem bereits erwähnten Sand liegenden Einheiten eine ältere Nutzungsphase einer mittelalterlichen Nekropole. In der Öffnung 3, über der Nivellierungsschicht mit Sand, befand sich interessanterweise ein Horizont mit zwei Schichten mit Menschenknochen, was implizieren kann, dass sie von zwei verschiedenen Bestattungen stammen. Die Nivellierungsschichten mit Sand wurden auch in der Öffnung 6 registriert, direkt darüber befand sich ein Horizont, wo auch die Menschenknochen in zwei Schichten registriert wurden.

Die genannten Angaben bestätigen die vorherigen Festlegungen, die während der ordentlichen Ausgrabungen gemacht wurden und auf zwei Nutzungsphasen der Nekropole im Mittelalter schlissen lassen. Die frühere Phase, datiert ins 13. Jh, lässt sich durch ein einschichtiges Gräberfeld mit O-W orientierten Bestattungen nachweisen. Danach hat eine Nivellierung dieses Geländes stattgefunden, was die Spuren vom aufgeschichteten Sand mit einer Mächtigkeit bis zu 0,5 m. bestätigen. Darüber befand sich ein mehrschichtiges Gräberfeld, wo die Gräber anders als die älteren Bestattungen orientiert waren. Es stand in Zusammenhang mit der späteren, ins 14.-15. Jh. datierten Phase.

Ilustr. 1. Kołobrzeg, Bazylika Mniejsza pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP.
Lokalizacja odwiertów geotechnicznych

Ilustr. 2. Kolobrzeg, Bazylika Mniejsza pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP. Przekroje nawarstwień zarejestrowanych w odwiertach geotechnicznych. Opisy nawarstwień zamieszczono w tekście